

Kontakty a transfer inovácií medzi českými banskými revírmí a spišsko-gemerskou banskou oblasťou v prvej polovici 18. storočia

Contacts and transfer of innovations between the Bohemian mining centres and the Spiš-Gemer mining area in the 1st half of the 18th century

MIROSLAV LACKO

Historický ústav SAV, P.O.Box 198, Klemensova 19, SK–814 99 Bratislava; e-mail: mir.lacko@gmail.com

Abstract: The paper is dealing with contacts and transfer of innovations between the Bohemian mining centres and the Spiš-Gemer mining area. Even though at first sight it may seem that these contacts were not very significant, the mining officials who came from the Bohemian mining centres to the Spiš-Gemer mining area played an important role in renovation and build-up of a copper smelting plant in Smolník, above all after 1711, that is after the end of Rákóczi's War of Independence. The paper is based on the original archival research conducted in Slovakia, Austria and Bohemia.

Key words: transfer poznatkov, meď, banskí úradníci, banské školstvo, Juraj Ernest Multz von Walda, západočeská banská oblasť

ÚVOD

Ložiská medených a železných rúd v spišsko-gemerskej oblasti hrali v dejinách tohto regiónu už v stredoveku mimoriadne významnú úlohu. Strediskom ťažby medených rúd sa v ranom novoveku stal Smolník, kde sídlil mediarsky podnik. Koncom 17. storočia podnik vlastnili Csákyovci, ktorí mali v držbe aj spišské panstvo. V roku 1688 vydal Leopold I. mandát, ktorým začal proces preberania celého podniku do rúk štátu. Následne bola z Viedne vyslaná komisia pod vedením viceprezidenta Dvorskej komory Sigfrida Krištofa Breunera, ktorý dohodol s Csákyom prevzatie podniku štátom. Napokon došlo k dohode, Csáky ako kompenzáciu dostal zhabanú časť spišského panstva a časť panstva Szendrő v Boršóde. Zmluva bola podpísaná koncom septembra 1689 a Leopold I. ju ratifikoval 8. apríla 1690. Tým sa oficiálne uzavrelo prebratie podniku, ktorý však prakticky štát ovládal už od roku 1687. Bezprostredný motív tohto procesu predstavovala nesporne ziskovosť smolníckeho podniku, ktorá pokračovala aj v 90. rokoch 17. storočia. Keďže meď bola stále ekonomicky zaujímavým artiklom, ďalším motívom získania smolníckeho podniku mohlo byť i zavedenie štátneho monopolu na meď, ktoré sa potom v 90. rokoch 17. storočia skutočne realizovalo. Treba pripomenúť, že spomínaný monopol významne ovplyvnil osudy spišsko-gemerského baníctva, keďže súkromní ťažiar, ktorí v regióne prevažovali, museli odpre- dávať všetku meď štátu.

Prevzatie mediarskeho podniku v Smolníku do rúk štátu nebolo náhodné. Išlo totiž o skutočné uvádzanie kameralistických ideí do života. Predchádzal tomu obdobný proces

prevzatia ortuťových baní v Idriji od nájomcov do štátnej správy, po ktorom nasledovalo ukotvenie štátneho monopolu aj v prípade výroby medi. Znamenalo to presadenie myšlienok kameralistických teoretikov v praxi v druhej polovici 17. storočia. Kameralizmus mal v rôznych štátoch odlišné podoby, nešlo o jednotné učenie. V centre pozornosti podľa teoretikov kameralizmu stála aktívna obchodná bilancia, teda hodnota exportu mala v určitom období prekročiť hodnotu importu. Zároveň sa mali v danom štáte využívať všetky produktívne sily, medzi ktoré patrila najmä priemyselná výroba. Presadzovateľom kameralistickej hospodárskej politiky mal byť najmä štát, avšak vtedy štát mohol obchodovať len s niektorými produktmi – v prípade habsburskej monarchie išlo predovšetkým o rakúsku soľ, innerbergské železo, idrijskú ortuť a uhorskú – a teda i spišskú – meď.

V prvej polovici 18. storočia tvorili štátny mediarsky podnik v Smolníku viaceré prevádzky, a to konkrétne erárne bane v Smolníku a Gelnici, huty v Smolníckej Hute, Švedlári a v Gelnici, železiarska výroba v Štóse a pridružené činnosti (lesohospodárstvo, uhliarstvo, povozníctvo a iné), ako aj komorské panstvo Smolník. Neskôr sa podnik postupne rozšíril o ďalšie prevádzky, najmä huty a komorské panstvá. V priebehu prvej polovice 18. storočia došlo k prudkému rozvoju podniku, ktorý sa prejavil tak po hospodárskej, ako aj po sociálnej stránke. Po vypuknutí povstania Františka II. Rákócziho (Rákóczi) sa v roku 1703 dostal do rúk kurucov aj smolnícky mediarsky podnik, ktorý podliehal Prešovskej administrácii Hospodárskej rady ako jednej z úradovní vytvorenej v roku 1707. Inak, správu banskej výroby mal na starosti bansko-komorský gróf – barón Ján Gottfried Hellenbach z Banskej Štiavnice.

Rákóciovho povstanie načas prerušilo kontinuálny vývoj erárneho podniku. Ten však pokračoval ihneď po potlačení povstania. Význam mediarskeho podniku so sídlom v Smolníku pre dejiny spišsko-gemerského baníctva treba vidieť predovšetkým v jeho kľúčovej úlohe, ktorú takmer 150 rokov hral v tomto rozľahlom montánnom regióne. V dôsledku zavedenia štátneho monopolu na meď bol v úzkom vzťahu ku všetkým súkromným ťažiarom a ťažiarstvám najmä v medenorudnej oblasti dolného Spiša. A práve uvedený vzťah bol určujúci i pre vývoj súkromného bankského podnikania v regióne.(1)

Produkcija uhorskej medi hrala v tomto období naďalej v štátnom finančníctve významnú úlohu. Práve zálohovanie výroby medi koncom 17. a v prvej polovici 18. storočia na finančných trhoch v Amsterdame a Londýne predstavovalo prvopočiatky vytvárania moderného štátneho dlhu habsburskej monarchie. Po znovuzískaní mediarskeho podniku v Smolníku po roku 1710 začal štát s jeho intenzívnou obnovou. V rámci nej sa Dvorská komora vo Viedni 23. júna 1712 obrátila na Českú komoru, aby boli z českých bankých revírov vysielaní do Smolníka bankší robotníci i úradníci, pretože po morovej epidémii ich bol výrazný nedostatok. Údajne v baniach pracovalo len 40 baníkov a vzhľadom na rozsah sprístupnených ložiskových zásob ich mohlo byť až 150.(2) Práve uvedené nariadenie,

Obr. 1. Portrét vrchného inšpektora v Smolníku Juraja Ernesta Multza von Walda (Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica).

Fig. 1. Portrait of the Chief Inspector in Smolník, Juraj Ernest Multz von Walda (Slovak Mining Museum, Banská Štiavnica).

o ktorého reálnom vykonaní zatiaľ viac nevieme, stálo na začiatku intenzívnejších vzťahov medzi českými bankými revírmi a spišsko-gemerskou oblasťou. Najväčšiu intenzitu tieto kontakty i v oblasti transferu poznatkov dosiahli počas pôsobenia Juraja Ernesta Multza von Walda v Smolníku v rokoch 1736 až 1748 (obr. 1).

JURAJ ERNEST MULTZ VON WALDA: NETYPICKÁ KARIÉRA VÝNIMOČNÉHO BANSKÉHO ÚRADNÍKA

Pôvodom nemecký rod Multzovcov sa v západočeskej banskej oblasti objavil v polovici 16. storočia, prvý známy člen rodu Juraj Multz z Horného Slavkova bol povýšený do šľachtického stavu v roku 1544. Ich predikát bol odvodený od usadlosti Lesná – Valdov (nem. *Waldau*) neďaleko Hrzína (súčasť obce Nový Kostel) v oblasti Chebu, s ktorou získali i menší hrad, neskôr nimi renesančne prestavaný. Majetok Valdov vlastnili Multzovci až do polovice 19. storočia. V prvej polovici 18. storočia postavili členovia rodu aj barokovú kúriu v neďalekej Lomničke (nem. *Steingrub*, dnes súčasť mesta Plesná) a takisto im patrili majetky Doubí (nem. *Aich*, dnes súčasť mesta Karlovy Vary), kde Július Heinrich Multz von Walda a jeho manželka Jozefína Eleonóra, rodená Metternichová, uskutočnili v rokoch 1739 až 1756 barokovú prestavbu miestneho zámku, ďalej Valchov (nem. *Walchow*, v oblasti Blanska), Dalovice (nem. *Dalowitz*, dnes okres Karlovy Vary) – patriaci v prvej polovici 18. storočia Jurajovi Albrechtovi Multzovi von Walda, a v rokoch 1717 až 1725 aj panstvo Poběžovice, ktoré získal Wolfgang Multz von Walda.(3)

Už v druhej polovici 16. storočia viacerí členovia rodu Multz podnikali v baníctve v oblasti Jáchymova a v okolitých bankých revíroch, o čom svedčia i viaceré spory, ktoré viedli práve v súvislosti s bankým podnikaním.(4) Heinrich Multz podnikal v oblasti Krásna (nem. *Schönfeld*) a Horného Slavkova (nem. *Schlaggenwald*), starý otec neskoršieho smolníckeho inšpektora Fabián Multz von Walda pôsobil ako vojenský komisár. Vojenskej kariéry sa venovali aj Jurajovi bratranci Krištof Adam a Heinrich Ernst Multzovci. Aj jeden z jeho predkov z matkinej strany Ernst von Feldhofen a jeho starý otec Gabriel von Berg mali viaceré vojenské zásluhy, Berg pôsobil ako vrchný strážmajster.

Samotný Juraj Ernest sa narodil okolo roku 1688, sprvu pracoval ako advokát a pisár a záujem o prácu v banskej správe prejavil v roku 1728. Dobrovoľnú prax absolvoval práve v roku 1728 v Jáchymove, kde na príhovor komorského radcu a administrátora Úradu vrchného bankého a mincovného majstra pre české kráľovstvo Jána Františka von Lauern strávil päť mesiacov, počas ktorých sa okrem výkonu advokátskych a pisárskych služieb venoval i farieniu a obhliadkam jáchymovských baní a hút. Sledoval tu jednotlivé výrobné procesy počnúc samotnou ťažbou cez skúšobníctvo až po hutnícke spracúvanie bankých produktov. Trikrát sa zúčastnil pri vyučtovávaní miezd, avšak podľa názoru vrchného bankého správcu v Jáchymove išlo

len o dobrovoľnú prax, ktorá nepredstavovala žiadne systematické štúdium. Okrem toho strávil šesť týždňov s obdobným cieľom v saských banských mestách a krátko pôsobil na markgrófskom dvore v bavorskom meste Bayreuth.(5) V meračstve a aritmetike sa vzdelával pod vedením Jána Martina Schotta zo západočeského mesta Nejdek (nem. *Neudeck*), s ktorým zostal v kontakte aj po odchode do Uhorska. Išlo o poddaného Černínovcov z Chudeníc.

Absolvovaním uvedených študijných pobytov však záujem Juraja Ernesta Multza o baníctvo a hutníctvo neskončil, práve naopak – začal sa ďalej prehlbovať. V máji 1730 napísal do Viedne žiadosť, ktorou sa uchádzal o miesto adjunkta na Úrade vrchného banského a mincovného majstra pre české kráľovstvo. Dvorská komora vo Viedni ďalej odoslala Multzovu žiadosť Českej komore do Prahy a komorskí úradníci v Prahe sa obrátili so žiadosťou o spracovanie posudku na vrchného banského správcu Jána Kristiána Reimba v Jáchymove. Reimb spracoval najprv prvý posudok na Multza 31. októbra 1730, v ktorom konštatoval už uvedené skutočnosti o jeho dovtedajšej kariére, pričom tento posudok adresovaný Českej komore v Prahe skoncipoval neutrálne. Ešte v ten istý deň však jáchymovský banský správca napísal druhý – už voči Multzovi značne kritický posudok, ako sa môžeme domnievať podľa oslovenia – adresovaný prezidentovi Českej komory. J. K. Reimb v ňom veľmi otvorene naznačil svoj negatívny postoj k prijatiu Multza do štátnej banskej správy, čo sa iným banským úradníkom podľa jeho názoru mohlo javiť ako neprijateľné vzhľadom na to, že Multz dovtedy nezastával žiadnu pozíciu ani v banskej správe, ani na žiadnom inom štátnom úrade. Kriticky zhodnotil aj jeho doterajšie praxovanie a záujem o banské vedy, ktoré nepokladal za riadne štúdium. Multzovo advokátske a písárske pôsobenie pokladal za nenáležitú pre šľachticu. V rovnakom duchu sa Reimb vyjadril o spomenutom Jánovi Martinovi Schottovi, keďže podľa neho nebol žiadnym študovaným učencom, ale len autodidaktom a teoretikom vychádzajúcim iba z dostupnej literatúry, navyše mladým človekom, ktorý sa živil úplne odlišným povoláním. Pri prezentovaní svojich názorov sa Reimb odvolával aj na jáchymovských hutných úradníkov Kristiána Heüppla a Antona Pöschla. Svoj kritický postoj podčiarkol Reimb poukázaním na blízky vzťah komorského radcu von Lauern k Multzovi von Walda, keďže J. F. von Lauern bol údajne Multzovým svokrom.(6) Zároveň Reimb zdôraznil svoje desaťročné finančne nedocenené pôsobenie v banskej správe, ktorému ešte predchádzala päťročná vojenská služba.(7) Značné rozdiely v oboch posudkoch vyvolávajú rôzne otázky o Reimbovej nestrannosti, ale aj o netypickom postavení Multza von Walda, ktorý dovtedy skutočne neabsolvoval kariérny rast typický pre väčšinu banských úradníkov.(8)

Napokon Multz zrejme získal miesto v banskej správe, pretože už v roku 1731 dovŕšil práce na trojzväzkovom rukopisnom diele *Schopný, dostatočne vzdelaný a kvalifikovaný vrchný banský a hutný úradník*, v ktorom predstavil súhrn vedomostí, akými by mal disponovať odborne pripravený

montánny úradník.(9) Do Smolníka bol preložený v roku 1736.(10) Administrátor Spišskej komory F. Michal Fischer informoval 24. októbra 1736 vrchného inšpektora a správcu mediarskeho podniku v Smolníku Leopolda Pergera, že nový viceinšpektor Multz von Walda vyrazil z Viedne 11. októbra a v Smolníku mu mal účtovník Ján Michal Hopfen uvoľniť byt. Zároveň nechal pozdraviť Multza a poznamenal, že 9. novembra 1736 by sa mal dostaviť osobne do Tarcalu, aby tam zložil prísahu a skutočne nastúpil do funkcie.(11) Do spišskej banskej oblasti prišiel Multz už ženatý, jeho manželkou bola Johana Dorota Mária Magdaléna, rod. von Zetvitz (Zedwitz) a už 3. júna 1737 sa im v Smolníku narodil ďalší syn. So synom Mária Anton Ernest Juraj Félix už do horného Uhorska prišli, pretože v Smolníku zomrel 29. septembra 1738 vo veku 5 rokov a pochovali ho do krypty farského kostola. Neskôr sa im tu narodili aj ďalšie deti.(12) Sprvu, v rokoch 1736 až 1741, Multz von Walda vykonával v mediarskom podniku, resp. tunajšom inšpektorskom úrade funkciu viceinšpektora. Totiž vtedajší vrchný inšpektor Leopold Perger (vo funkcii pôsobil od roku 1712) dosiahol vysoký vek a nemohol si už v plnej miere plniť svoje pracovné povinnosti. Zomrel ako 77-ročný 8. júna 1741 a tak Multz mohol zaujať jeho miesto.

Pred Multzom však stáli náročné úlohy tak v administratívnej, ako aj podnikovej sfére. Spišsko-gemerská banská oblasť sa stala v prvej polovici 18. storočia najvýznamnejším producentom medi v Uhorsku a začala hrať kľúčovú úlohu v štátnych financiách vzhľadom na existujúci štátny monopol na meď. Preto bol zároveň vyvíjaný tlak na zvyšovanie produkcie v podniku, ktorá v 40. rokoch 18. storočia skutočne rapídne narastala spolu s produkciou súkromných ťažiarov. Na druhej strane štát v tomto politicky a ekonomicky komplikovanom období po nástupe Márie Terézie na trón nedisponoval dostatkom prostriedkov na výkup medi od súkromných spišských a gemerských ťažiarov, čím narastali ich pohľadávky voči podniku a banskému eráru. Úsilie o ďalší nárast produkcie rovnako narážalo na technologické problémy, s ktorými podnik zápasil a ktoré museli výkonní úradníci na čele s Multzom nutne riešiť.(13) Napäté vzťahy v súvislosti s načrtnutými problémami existovali i medzi vrchnými úradníkmi podniku a Multz im počas svojho tunajšieho pôsobenia musel čeliť. Navyše sa ešte v tomto období vyhrotilo napätie medzi štátnou banskou správou a Spišskou stolicou, čo napokon vyústilo až do násilných daňových exekúcií zo strany Spišskej stolice na smolníckom komorskom panstve. Načrtnutie Multzovej úradnej činnosti v spišskom mediarskom podniku v prelomovom období by si žiadalo podstatne väčší priestor, snáď až v rozsahu monografie. Okrem nej vykonával i neúradnú aktivitu – pracoval na svojich rukopisných dielach.

V Smolníku napísal a v roku 1743 dokončil tri rukopisy. Jeden z nich je známy v literatúre pod názvom *Banícky sprievodca* – teda *Vade Mecum Metallurgicum* – ako súhrn poznatkov o baníctve v dvoch zväzkoch.(14) Ďalším známym rukopisom bol *Krátky výťah cisársko-kráľovského Maximiliánovho banského poriadku*, ktorého súčasťou sú aj výťahy

z ďalších právnych noriem a ktorý sa zachoval ešte v dvoch odpisoch.(15) Tretím a donedávna celkom neznámym rukopisom z roku 1743 bolo dvojzväzkové dielo *Kráľovský hornouhorský mediarsky podnik Smolník*, v ňom zachytil samotný podnik a druhú časť diela tvorí spomenutý výťah z Maximiliánovho banského poriadku.(16) Napokon v roku 1747 v Smolníku dokončil dielo *Zrkadlo banského sudcu*, ktoré sa zachovalo v troch odpisoch.(17) Analýza Multzovej rukopisnej tvorby si žiada ďalší historický výskum, preto sa ani nebudeme v tejto štúdii nimi podrobne zaoberať.

Jednou z početných Multzových iniciatív bola aj otázka povznesenia odbornej prípravy banských odborníkov tak pre potreby štátneho mediarskeho podniku, ako aj pre potreby súkromných ťažiarov podnikajúcich v spišsko-gemerskom regióne. Práve uvedenej otázke sa budeme ďalej venovať. Táto iniciatíva sa realizovala v závere jeho plodného života, keďže počas pôsobenia vo funkcii vrchného inšpektora Multz von Walda zomrel 25. mája 1748 vo veku 60 rokov a pochovaný bol v krypte smolníckeho farského kostola.(18)

BANÍCKA ŠKOLA V SMOLNÍKU A PÔSOBENIE BANSKÝCH ÚRADNÍKOV Z ČESKÝCH REVÍROV

Idea zriadenia baníckej školy v Smolníku sa objavuje prvý raz v rozsiahlej Multzovej správe z 22. októbra 1746, v ktorej predložil na schválenie Dvorskej komisii pre baníctvo a mincovníctvo vo Viedni celý rad návrhov a opatrení na zlepšenie ekonomickej a sociálnej situácie nielen v samotnom štátnom mediarskom podniku, ale i v celom spišsko-gemerskom regióne. Za dôležité treba označiť, že v tomto období sa v Smolníku zdržoval na dlhobojnej vizitácii vrchný banský majster z Oravice Bartolomej Ludovít Hechengartner a ako uviedol sám Multz, prekonzultoval s ním všetky svoje návrhy a plánované opatrenia, ktoré mali predstavovať odpoveď na dlhodobé problémy podniku a celej banskej oblasti.

Multz von Walda poukazoval na prekážky, ktoré kládli v protiklade k záujmom banského podnikania uhorskí zemepáni, čím dochádzalo k poškodzovaniu štátnych záujmov, ako aj porušovaniu platnej legislatívy – Maximiliánovho banského poriadku. Panovníčka mala v týchto prípadoch rázne zasiahnuť v prospech banského podnikania. Ba dokonca navrhol, aby sa záležitosti baníctva vyňali z pôsobnosti krajinských zákonov, čo sa malo realizovať „*via legis*“ na zvolanom všeobecnom sneme. Vzhľadom na správne právomoci montánných úradníkov inšpektorského úradu a zároveň podnikovej správy navrhoval premenovať mediarsky podnik na Hornouhorský banský podnik, pričom poukázal i na potrebu využívania tunajších ložísk ďalších nerastov, ako zlato, striebro, olovo a iné.

Značnú pozornosť venoval Multz – nie náhodou – problémom súkromných ťažiarov v regióne.(19) Keďže koncom 17. storočia bol zavedený štátny monopol na med' a jej výkup od súkromných producentov sa koncentroval v spišskom mediarskom podniku, financovanie uvedeného

výkupu hralo významnú úlohu vo vzťahu štátu k miestnym producentom. Práve v štyridsiatych rokoch 18. storočia rapídne stúpali kvantá medi vo výkupe z produkcie súkromných ťažiarov, napríklad v roku 1745 prekročilo jej množstvo prvýkrát 10 000 centov.(20) Preto primerane uvedeným faktom a významu súkromných ťažiarov sa venovala pozornosť ich problémom – naviac v čase, keď štát nebol schopný zabezpečiť dostatok financií na úhradu vykupovanej medi týmto podnikateľom. Multz znepokojovali najmä neefektívne metódy podnikania ťažiarov, ktorí neekonomicky pracovali tak v banských prevádzkach, ako aj pri zhutňovaní medených rúd. Pre nedostatok kvalifikovaného personálu u súkromných producentov dochádzalo v hutách k veľkým stratám kovu aj z najkvalitnejších rúd. Príčinu videl predovšetkým vo veľkom počte drobných ťažiarov združovaných v jednotlivých ťažiarstvách a ich nedostatočnej odbornej pripravenosti. Veď procesy hutnej výroby najmä v prípade polymetalických rúd, aké sa exploatovali v spišsko-gemerskom regióne, si vyžadovali odborne fundovaný personál, avšak tento región trpel jeho akútnym nedostatkom, a to v čase začínajúcej konjunktúry produkcie medi. Stratami u súkromných producentov bol postihnutý aj štátny podnik, ktorý potom musel nekvalitne spracovanú med' vykúpiť.

Súčasť analyzovaného radu opatrení tvorilo aj zriadenie baníckej a hutníckej školy v Smolníku. Na škole mali byť vzdelávaní mladí adepti, ktorí by mohli pracovať nielen v štátnom mediarskom podniku, ale aj u súkromných ťažiarov v celom spišsko-gemerskom regióne. Inštruovaní by boli v baníctve, meračstve, skúšobníctve a hutníctve, zároveň mali byť prítomní pri jednotlivých pracovných postupoch v prevádzkach podniku, aby ich poznali z autopsie. Zaučaní by boli i do administratívnych prác, teda správneho vedenia evidencie o banskej a hutnej výrobe, akú predstavovali knihy taviieb, banské protokoly a podobne. Podľa Multzovho návrhu mal pochádzať jeden študent – praktikant z Rožňavy alebo Dobšinej, jeden z Rejdovej, Nižnej alebo Vyšnej Slanej, ďalší zo Smolníka, Štósu, Medzeva a Mníška nad Hnilcom, jeden zo Švedlára, Nálepky (Vondrišľa), Poráča alebo Závadky a jeden z Gelnice, Sloviniak alebo Krompách. Týchto študentov mali vydržiať a ich štúdium financovať súkromní ťažiar, ktorí by ich v podstate do školy vyslali. Takisto navrhoval, aby z každej lokality, kde pracovali taviacie huty, bolo vyslaných niekoľko mladých adeptov na štúdium hutníctva do školy v Smolníku. Týmto opatrením by sa zefektívnila hutná výroba u súkromných producentov medi a ťažiar by v krátkom čase získali dostatok pripravených hutníkov. O to viac by potom rešpektovali pokyny banských a hutných inšpektorov. Multz von Walda zdôrazňoval potrebu kvalifikovaných síl v tomto rozľahlom montánnom regióne, pretože štátni – podnikoví úradníci boli tak zaťažení výkonom vlastnej služby v podniku, že len zriedkakedy mohli byť vysielaní do ťažiarovských baní a hút.(21) Viedenský úradníci pokladali zriadenie baníckej školy za mimoriadne potrebné a aktuálne, preto Multz svoje návrhy vo veci zriadenia školy čoskoro podrobnejšie rozpracoval.

Multzove opatrenia vychádzali jednak z praktických – reálnych potrieb štátneho i súkromného banského podnikania, jednak ideovo boli v súlade s vtedajšou kameralistickou hospodárskou politikou štátu, resp. centrálnych inštitúcií monarchie.(22) Svojím koncepcným myslením, ktoré prejavil i pri tvorbe už spomínaných rukopisných diel, sa zaradil medzi popredných súdobých kameralistických úradníkov v štátnych službách. Vzápätí koncom októbra 1746 spracoval Multz von Walda pre potreby Dvorskej komisie pre baníctvo a mincovníctvo podrobnejší návrh a celkovú koncepciu plánovanej baníckej školy v Smolníku. Pri argumentácii v prospech svojich podnetov sa neraz prezentoval predchádzajúcim pôsobením. Podľa jeho vlastných konštatovaní sa intenzívne zaujímal o banskú a hutnú výrobu od roku 1726 a disponoval poznatkami z českých, saských a tirolských banských revírov. V roku 1736 – teda v roku príchodu do Smolníka – absolvoval na príkaz nadriadených pracovnú cestu do Tirolska.(23) Ako sme už naznačili, v Smolníku pokračoval v práci na ďalších rukopisných dielach a bolo tomu tak i v období koncepcnej prípravy tunajšej baníckej školy. Koncom októbra 1746 dokončil latinský preklad Maximiliánovho banského poriadku – tak ako v prípade ostatných rukopisov pracoval na ňom nad rámec vlastných úradných povinností, spravidla v noci. Za komplikáciu pri tomto diele pokladal preklad nemeckej montážnej terminológie do latinského jazyka, pri ktorom mu chýbali určité predpráce kvôli nedostatku autorov písucích na témy z baníctva a hutníctva po latinsky. Zväčša tak musel čerpať z diel Juraja Agricola, ktorý publikoval aj v latinskom jazyku, no podľa Multzovho názoru narábal s montážnou terminológiou v latinčine veľmi neprimerane. Pri tejto príležitosti vyzdvihol potrebu štúdia matematických a prírodných vied pri efektívnom riadení banského podnikania. Zdá sa tiež, že nebyť predčasnej smrti v roku 1748 pokračoval by vo svojej odbornej literárnej tvorbe.(24)

Na príkaz úradníkov viedenskej Dvorskej komisie Karola Ferdinanda Königsegga von Erps a Františka von Schmidlin zo začiatku novembra 1746 mal Multz von Walda zaslať latinský preklad Maximiliánovho banského poriadku a ďalšie dokumenty cez Banskú Bystricu do Kremnice, čím by sa ďalej zaoberal hlavný komorský gróf.(25)

V tom čase Multz zároveň predložil koncepciu plánovanej baníckej školy, ktorá vypovedá o jej materiálnom a personálnom zabezpečení. Teoretická výučba mala prebiehať v dome, kde sa nachádzal jeho byt. Okrem samotného vrchného inšpektora mal vyučbu zabezpečovať Ignác Lill, ktorý pochádzal z Čiech a študoval u spomínaného Jána Martina Schotta z Nejdeku, s ktorým sa Multz poznal ešte z čias svojho pôsobenia v oblasti západných Čiech. Podľa Multzova išlo o známeho matematika a banského odborníka. Lill mal vyučovať problematiku banského meračstva a vtedajší vrchný fárač Ján Gašpar Reitzner baníctvo. Čo je zaujímavé – J. G. Reitzner takisto študoval u Jána Martina Schotta, teda takisto musel pôsobiť pred príchodom do Smolníka v západných Čechách. Skúšobníctvo mal na škole vyučovať podnikový – komorský skúšač. Túto

funkciu vtedy zastával Jakub Anton Raabe.(26) Aby spracúvanie skúšok pre potreby prevádzky neviazalo kvôli študentskej praxi, Multz navrhol postaviť malé skúšobnícke laboratórium v cene približne 200 zlatých. Hutníctvo mali na škole vyučovať vtedajší hutní úradníci podniku. Vo funkcii vrchného hutného správcu pôsobil Ján Würer.(27) Súčasťou koncepcie baníckej školy bol aj týždenný rozvrh výuky, zoznam pomôcok potrebných pre zabezpečovanie výučby a zoznam kníh a učebníc, ktoré sa na škole neskôr používali. Multz mienil učiť aj zo svojich rukopisných diel, geometria sa mala tiež učiť podľa jeho metódy a metalurgia najmä podľa Banského zrkadla od Baltazára Rösslera.(28) Významná pozornosť sa mala venovať matematickým vedám, aritmetike, teoretickým základom geometrie a trigonometrie, ale aj praktickému využitiu matematických poznatkov v banskom meračstve, ďalej tiež mechanike, statike a hydraulike.

Rovnako sa mali expektanti zúčastňovať i úradných rokovaní, akými boli konzultačné porady, ale tiež mali ovládať problematiku účtovnej administratívy. O svojom pracovnom týždni by odovzdávali správy s podpisom nižšieho úradníka vrchnému inšpektorovi, aby sa tak zaučali aj do spisomňovania. Popri štúdiu mali prijímať i usmernenia od skúsených robotníkov – baníkov, tavičov a iných, ktoré mohli využiť v praxi. Štúdiom na škole plánoval Multz umožniť, ako už spočiatku navrhoval, vo významnej miere aj súkromným ťažiarom, resp. ich potomkom.(29) Práve toto opatrenie predstavovalo súčasť jeho zámerov na zefektívnenie súkromného banského podnikania v regióne, o ktorých sme sa už zmienili.

Prípravy na zriadenie baníckej školy naďalej pokračovali – už 7. decembra 1746 predložil Multz von Walda správu Dvorskej komisii pre baníctvo a mincovníctvo vo Viedni vo veci zaobstarania učebných pomôcok.(30) Išlo predovšetkým o meračské a geometrické nástroje ako astroláb, meračské reťaze a iné. Viaceré z nich, ako aj ich použitie podrobne popísal v samostatnej prílohe. Potreba ich zabezpečenia pre školu bola o to naliehavejšia, že priamo v Smolníku sa nachádzalo len veľmi málo týchto pomôcok a navyše boli intenzívne využívané samotnými úradníkmi, najmä ním samotným. Zároveň disponoval informáciou, že pred časom si niekoľko meračských nástrojov nechal vyhotoviť hlavný komorský gróf Ján Nepomuk Mitrovský a v dolnouhorských (stredoslovenských) banských mestách neboli údajne využívané. Získaním pomocôk pre školu bol ale poverený istý Motter.(31) Takisto Multz žiadal, aby sa v Smolníku zvýšil počet praktikantov aspoň na osem, pretože k dispozícii boli vtedy len dvaja expektanti, kvôli čomu by sa výuka nemohla začať. Výuka mala prebiehať tak, ako ju načrtol už v návrhu z októbra 1746. Práve spomínaný Motter ho upozornil na istého Reza, ktorý vynikal v matematike a mimoriadne sa zaujímal o baníctvo. Neskôr skutočne prišiel do Smolníka praktikant Ernest Rez.

Za vhodného odborníka, ktorý by mohol na baníckej škole učiť, Multz pokladal už spomínaného Jána Martina Schotta, banského majstra v Nejdeku, ale jeho príchod do horného

Uhorska neprichádzal do úvahy. Preto sa napokon uspokojil i s jeho žiakmi, o ktorých sme sa už tiež zmienili, vtedajším vrchným fáračom Jánom Gašparom Reitznerom a do Smolníka odporučeným a povolaným Ignáčom Lillom.(32)

K otázke zriadenia baníckej školy v Smolníku úradníci viedenskej dvorskej komisie na čele s Karolom Ferdinandom Königseggom von Erps zaujali kladné stanovisko, pričom významnou mierou zavážilo pozitívne stanovisko vrchného banského majstra z Oravice Bartolomeja Ľudovíta Hechengartnera. Ten ho prezentoval aj v rozsiahlej záverečnej správe zo svojej dlhodobej vizitácie v spišskom mediarskom podniku v roku 1746. Vznik školy pokladal za dôležitý z dôvodu nedostatku odborne pripraveného personálu v banskej a hutnej výrobe, čo poškodzovalo štát. V tom čase sa v Smolníku nachádzali dvaja praktikanti – spomínaný Ignác Lill, ktorý by mal byť podľa Hechengartnera ustanovený do funkcie adjunkta merača, a Ján Gašpar Nicolaschy, ktorý predtým pracoval v premývacích závodoch na haldách. V skladbe výuky sa v zásade stotožňoval s Multzovou koncepciou, pričom zdôrazňoval, že geometrii a meračstvu by sa praktikanti mali venovať každý týždeň jeden deň. Mesačný plat vyplácaný vtedy praktikantom vo výške šesť a osem zlatých označil za nedostatočný.(33) O poznatkoch a vedomostiach z baníctva a hutníctva Juraja Ernesta Multza von Walda sa Hechengartner vyjadril uznanlivo a so značným rešpektom.

Postupne začali do Smolníka prichádzať aj budúci poslucháči baníckej školy. Medzi prvými získal dekrét na preloženie stupový majster a banksý merač v Idriji Ján Anton von Steinberg. V Idriji pôsobil od roku 1737 ako prvý praktikant tamojších erárnych ortuťových baní. Následne našiel uplatnenie ako merač a stupový majster v ortuťových baniach, ktoré spravoval jeho otec František Anton Steinberg v Idriji. Z vlastnej iniciatívy od roku 1742 ako praktikant pracoval v Banskej Štiavnici, konkrétne na Vindšachte a Siglisbergu, kde počas svojej praxe v roku 1745 vyhotovil podrobný prospekt s bankskými prevádzkami erárneho banského závodu Horná Bieberova štôľňa.(34) Napokon sa vo februári 1746 vrátil do Idrije, kde pôsobil až do roku 1747, keď bol dekrétom z 8. apríla preložený do Smolníka. Tu mal pracovať ako banksý úradník s ročným platom 500 zlatých a zároveň sa od začiatku mája 1747 (kedy bola oficiálne zriadená smolnícka banícka škola) vzdelávať v úpravníctve, hutníctve a vôbec vo všetkých montánných vedách. Hneď po príchode do Smolníka bol povinný zložiť prísahu.(35) Steinberg počas pôsobenia v spišskom mediarskom podniku a štúdiu na baníckej škole vyhotovil v roku 1748 spolu s Jánom Gašparom Reitznerom monumentálnu prehľadovú mapu erárnych i súkromných baní pod smolníckym Spitzenbergom s detailnou vedutou Smolníka.(36)

Krátko pred vydaním oficiálneho nariadenia o založení baníckej školy – začiatkom mája 1747 bolo Dvorskou komisiou pre baníctvo a mincovníctvo povolené vyplatiť po 100 zlatých trom praktikantom – Karolovi Fridrichovi Ederovi, Ernestovi Rezovi a Adamovi Antonovi Sartorimu na úhradu nákladov spojených s cestou do Smolníka s cieľom

štúdia na baníckej škole. Sartori a Rez dovedty pôsobili ako praktikanti Hlavného mincovného úradu vo Viedni a od mája 1747 už ako praktikanti smolníckeho inšpektorského úradu a mediarskeho podniku.(37)

V tom čase bolo už o vzniku školy jednoznačne rozhodnuté. Na zasadnutí viedenskej dvorskej komisie pod vedením Karola Ferdinanda Königsegga von Erps bol 18. apríla 1747 schválený dekrét o reforme inšpektorského úradu v Smolníku, ktorý bol predložený panovníčke aj s menším výťahom o založení baníckej školy. Mária Terézia predložený materiál odobrila a 9. mája 1747 tak nariadenia spolu s novým personálnym štatútom smolníckeho úradu vstúpili do platnosti.(38)

Hlavným dôvodom pre vznik školy sa stal akútny nedostatok kvalifikovaných pracovných síl – empirické odovzdávanie skúseností a zaučenie praktikantov priamo v prevádzke už v období nastávajúcej výraznej konjunktúry banskej a hutnej výroby v priebehu prvej polovice 18. storočia nebolo postačujúce pre riešenie aktuálnych technologicko-výrobných problémov. Ukázala sa potreba teoretickej odbornej prípravy s cieľom zvládnuť základné montánne vedy, ako skúšobníctvo, banksé meračstvo, úpravníctvo, či hutníctvo. Kvalifikovaný úradník už mal disponovať potrebnými vedomosťami a dokázať konštruktívne riešiť otázky, ktoré sa naskytali v praxi. Uvedené konštatovania neplatia len pre štátny mediarsky podnik na Spiši, ale aj pre iné erárne bankské podniky v habsburskej monarchii, kde môžeme pozorovať tento trend (Jáchymov, Banská Štiavnica, Oravica).

Podľa dekrétu pripraveného úradníkmi viedenskej dvorskej komisie sa v Uhorsku mali konštituovať tri centrá vzdelávania banského úradníctva – v Banskej Štiavnici pre dolnouhorské (stredoslovenské) banksé mestá, v Smolníku pre spišsko-gemerskú banksú oblasť, resp. horné Uhorsko, a v Oravici pre Banát.(39) Z toho vyplýva, že v roku 1747 išlo už o systémové rozhodnutie elit štátnej banskej správy. Nápadné sú tiež väzby a úzke súvislosti medzi hlavnými aktérmi, ktorí stáli pri konštituovaní prvých montánných škôl v českých a uhorských bankských revíroch. Multz von Walda istý čas pôsobil v Jáchymove, kde sa od roku 1716 vyučovalo na miestnej baníckej škole. Výuku zabezpečovali banksí úradníci a neskôr v roku 1733 došlo k významnejšiemu ukotveniu školy vydaním novej inštrukcie spracovanej spomínaným tamojším vrchným bankským správcom Jánom Kristiánom Reimbom, ktorá tvorila aj základ obdobného nariadenia pre vznik baníckej školy v Banskej Štiavnici. Každé tri roky mali na jáchymovskej škole ukončiť štúdium štyria praktikanti.(40)

Podľa vzoru Reimbovej inštrukcie pre jáchymovskú školu spracoval v roku 1736 komorský radca a administrátor Úradu vrchného banského a mincovného majstra pre české kráľovstvo Ján František von Lauern, s ktorým mal Multz von Walda úzke väzby pred príchodom do Smolníka, inštrukciu pre vtedy novozaloženú banícku školu v Banskej Štiavnici.(41) Pracovné väzby a osobné kontakty existovali aj medzi Multzom von Walda a vrchným bankským majstrom z Oravice Bartolomejom Ľudovítom Hechengartnerom.

(42) Práve v Oravici sa malo konštituovať ďalšie centrum vzdelávania banského úradníctva. I keď nariadenie z 30. marca 1747 nevypovedá priamo o vzniku školy, mali pri banátskych baniach pôsobiť najmenej štyria praktikanti a každý polrok zložiť komisionálne skúšky. Najlepší z nich mal dostať odmenu 70 zlatých a druhý v poradí 60 zl. Ako praktikanti na oravickom banskom inšpektoráte vtedy pôsobili Jozef Anton Zwick, ktorý v máji 1747 získal miesto hutného pisára v Smolníku, Bernard Fieschler, Ján Riss a Ján Jozef Feckersperger, ktorý neskôr takisto pôsobil v Smolníku – sprvu ako praktikant, od roku 1749 ako pisár pri cementácii medi a výrobe síry. Každý z nich dostával v Banáte ročný plat 156 zlatých.(43)

Spomínaní vrchní montánni úradníci českých a uhorských banských revírov (Reimb, Lauern, Multz, Hechengartner) zohrali kľúčovú úlohu pri konštituovaní prvých baníckych škôl v Uhorsku v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 18. storočia.(44) Ďalší výskum súvislostí a vzťahov medzi týmito úradníkmi i celými revírmi zaiste vnesie viac svetla aj do problematiky banského školstva pred rokom 1762.

ĎALŠÍ BANSKÍ ÚRADNÍCI NA SPIŠI A GEMERI Z ČESKÝCH REVÍROV

V súvislosti s riešením problémov súkromných ťažiarov a so zavádzaním výkupu zlata a striebra bol na jeseň 1745 povolaný z Čiech na inšpektorský úrad do Smolníka hutný skúšač Ferdinand Anton Leonhard. So smolníckym vrchným inšpektorom sa poznal istotne ešte z čias Multzovho pôsobenia v Čechách pred príchodom do Smolníka, napokon manželja Multzovci sa stali krstnými rodičmi jeho dcéry Johany Šarloty, pokrstenej v Smolníku 31. augusta 1747.(45) Leonhard začiatkom tridsiatych rokov 18. storočia študoval ako erárny štipendiant meračstvo, skúšobníctvo a hutníctvo na baníckej škole v Jáchymove, o čom v apríli 1731 vystavil hodnoverné potvrdenie jáchymovský hutný úradník Kristián Heüppel.(46) Hlavnou náplňou Leonhardovej práce v oblasti Rožňavy sa stalo práve skúšobníctvo drahých kovov a dozor, ako aj spracúvanie písomných správ o vývoji súkromného podnikania v tomto revíre. Počas pôsobenia v Smolníku bol v júni 1747 dočasne vyslaný do Banátu vo veci riešenia úpravy zlatonosných a strieborných rúd, a to na podnet vrchného banského majstra v Oravici Bartolomeja Ľudovíta Hechengartnera.(47) Po Multzovej smrti bol v roku 1749 preložený naspäť do Čiech.

Ferdinand Anton Leonhard najprv dorazil do Banskej Bystrice, kde mal byť poučený o hutníckych procesoch výroby medi. V novembri 1745 tam strávil 11 dní. Na cestu do Smolníka sa vydal spolu s dvoma tavičmi zo štátnej huty v Žarnovici Lukasom Prossnerom a Vítom Okurkom 22. novembra 1745 zo Žarnovice a do Smolníka docestovali až 1. decembra, teda cesta im trvala deväť dní z dôvodu nepriaznivého zimného počasia a stavu ciest. S Leonhardom cestovala na dvoch vozoch okrem spomenutých dvoch tavičov i jeho rodina s batožinou.(48) Žarnovickí taviči

Prossner a Okurka zotrvali v spišsko-gemerskej oblasti do 12. decembra 1745.

Hlavnou pracovnou úlohou Leonharda bolo navrhnutie taxácie výkupných cien pre zlato a striebro od spišsko-gemerských ťažiarov. Zároveň sa mala vyriešiť otázka, kto poniesie prepravné náklady na transporty financií na výkup a z výkupu z Kremnice do Smolníka a naspäť, či ich bude znášať štát alebo súkromní banskí podnikatelia. Návrh výkupných cien mal však Leonhard spracovať až po príslušných skúškach dobývaných rúd na zlato a striebro. Na základe získaných poznatkov sa mala uskutočniť porada zainteresovaných úradníkov na Hlavnom komorskogrofskom úrade v Banskej Štiavnici. Komorský gróf poveril Leonharda, aby dodal údaje o cenách všetkých materiálov, o smolníckom gbele a iných mierach, ktoré boli potrebné pre výpočet výkupných cien a nákladov na spracúvanie takto získaných drahokovných rúd. Uvedené výdavky na ich zhutňovanie v Smolníku, ako aj ceny kyzov, olova, dreva a drevného uhlia sa mali porovnať s cenovými reláciami v Banskej Štiavnici. Predmetná téma sa zároveň mala riešiť s ohľadom na mincovný regál, kvôli čomu do problematiky vstupovala aj kremnická mincovňa. Drahé kovy získané výkupom od ťažiarov v Smolníku by sa totiž ďalej zmincovali v Kremnici.(49) Podľa nariadenia Dvorskej komisie pre baníctvo a mincovníctvo vo Viedni mohol Leonhard v spomínaných záležitostiach priamo korešpondovať s hlavným komorským grófom barónom Jánom Nepomukom Mitrovským.(50)

V súvislosti s problémami z dôvodu nárastu písomnej agendy na inšpektorskom úrade v Smolníku sa vrchný inšpektor Multz v júni 1747 domáhal obsadenia funkcie protokolistu a za vhodného kandidáta označil istého Formeka, ktorý pracoval ako advokát v bližšie neurčenom českom banskom meste. Podľa Multzovho ovládal latinský, nemecký a slovenský jazyk, bol znalý bansko-súdnych záležitostí, pričom by mu stačil ročný plat 400 zl. Nový pokladník Adam Anton Wessely nemohol plniť úlohy spojené s protokolovaním na inšpektorskom úrade, pretože mu nevyšlo čas popri riadení pokladne a navyše dostatočne neovládal nemecký jazyk.

V roku 1747 prišiel do Smolníka z Čiech banský skúšač Jozef Ján Miesel, ktorý bol ustanovený od 1. októbra na obdobie dvoch rokov s ročným platom 300 zl. ako skúšač v Rožňave pre ťažiarstvá, ktoré exploatovali zlato a striebro v oblasti Čučmy. Toto opatrenie malo podporiť výkup drahých kovov erárom v Smolníku a ďalší rozvoj ťažby drahých kovov v rožňavskom revíri. Po uplynutí uvedenej lehoty bol preložený naspäť do Čiech.(51)

ZÁVER

Aj v druhej polovici 18. storočia pôsobili viacerí jednotlivci z českých revírov v spišskom mediarskom podniku, no najväčšiu intenzitu dosiahli kontakty medzi českými a spišsko-gemerskými banskými revírmi práve počas pôsobenia Juraja Ernesta Multzovho von Walda vo funkcii vrchného

inšpektora v Smolníku. Viacerí z českých bankých odborníkov boli úzko spojení s konštituovaním prvých montánných škôl v uhorských bankých revíroch v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 18. storočia, čo súviselo vo významnej miere s rastúcou potrebou odborne kvalifikovaného personálu v čase stupňujúceho sa hospodárskeho významu banskej a hutnej výroby pre štát a štátne financie ranonovovekej habsburskej monarchie. Tradičné zaúčanie sa mladých adeptov len na základe empirie priamo v prevádzke sa ukazovalo v prvej polovici 18. storočia už ako neefektívne a nepostačujúce, preto bolo potrebné postaviť výchovu bankého úradníctva na teoretické základy. A práve z uvedeného dôvodu v prostredí kameralistickej banskej správy vznikol v predmetnom období špecifický typ odbornej praktickej školy, ktorá mala praktikantom ponúknuť okrem praktických skúseností z výroby i elementárne teoretické základy montánných vied.

Zmyslom alebo cieľom výskumu tém z montánnnej histórie je, respektíve by malo byť komplexné historické poznanie bankých oblastí, ich vzájomných vzťahov a transferu poznatkov medzi nimi, z ktorých práve v období ranonovovekej konjunktúry vychádzali kľúčové modernizačné impulzy a v ktorých sa kumuloval pozoruhodný hospodársky, sociálny a kultúrny kapitál.

POZNÁMKY

- 1) Podrobnejšie LACKO, Miroslav, Príspevok k archontológii Vrchného inšpektorského úradu v Smolníku do roku 1788. In: *Montánná história : Ročenka o dejinách baníctva a hutníctva 3*, LACKO, Miroslav (Ed.), Limbach 2010, s. 94 – 195.
- 2) Národný archív Praha (ďalej len NA), fond Vrchní horní úřad Jáchymov (ďalej len VHÚ Jáchymov), inv. č. 268, kar. 8, spis z 23. 6. 1712.
- 3) HASSENPFUG-ELZHOLZ, Eila, *Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus*. München; Wien 1982, s. 242. VÁŇOVÁ, Ladislava, *Velkostatek Poběžovice 1622 – 1943*. Inventár. Plzeň 2006, s. 7.
- 4) NA, f. VHÚ Jáchymov, inv. č. 1234, kar. 25, fol. 250r.
- 5) NA, f. VHÚ Jáchymov, inv. č. 3220, kar. 216, č. sp. 12 z 9. 10. 1730.
- 6) Uvedenú skutočnosť sa nám zatiaľ nepodarilo preveriť.
- 7) NA, f. VHÚ Jáchymov, inv. č. 3220, kar. 216, č. sp. 12 z 9. 10. 1730.
- 8) K problematike bankého úradníctva v 18. storočí viac LACKO, Príspevok k archontológii (ref. 1), s. 94 – 195.
- 9) Miskolci Egyetem Levéltára – Selmei Múemlékkönyvtár, L 4941 – L 4943: *Der taugliche, sattsamb unterwiesene, und qualifizierte Ober-Berg- und Hütten-Beamte*. Allen und jeden redlichen liebhabeten der wahren Berg- und Hütten-Kunst zur Überlegung unterworfen von G. E. M. D. W., 1436 s.
- 10) Jozef Vozár, ktorý o banickej škole uverejnil viaceré príspevky, publikoval o Multzovom živote a kariére pred rokom 1736 zväčša rôzne neoverené domnienky: „*S rodinou Multzovcov sa stretávame v Čechách od 16. storočia. Členovia tejto rodiny zastávali alebo významné funkcie v službách banského eráru, alebo podnikali v baníctve. Juraj Ernest pochádzal pravdepodobne z Oloví pri Jáchymove, kde mala jeho matka dom. O jeho živote a pôsobení pred príchodom do Smolníka vieme málo. Isté je, že už v mladosti získal dôkladné humanitné vzdelanie a nadobudol aj veľké vedomosti z baníctva, ktoré si rozširoval a prehlboval praxou a sústavným štúdiom.*“ – VOZÁR, Jozef, Juraj Ernest Multz de Walda (1688 – 1748). In: TIBENSKÝ, Ján et al., *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku I*. Bratislava 1986, s. 267. O 20 rokov neskôr a po ďalšom výskume konštatoval Miroslav Kamenický rovnaké zistenia – pozri KAMENICKÝ, Miroslav, *Banické školstvo na Slovensku do založenia Banickej akadémie v Banskej Štiavnici*. Bratislava 2006, s. 72.
- 11) Viac o tom LACKO, Príspevok k archontológii (ref. 1), s. 151.
- 12) Konkrétne LACKO, Príspevok k archontológii (ref. 1), s. 152.
- 13) Viac o tom LACKO, Miroslav, Projekt huty v Bystrom Potoku pri Smolníku z roku 1746 – príklad strategického rozhodovania v kameralistickom podnikaní. In: *Z dejín hutníctví 43 (Rozpravy Národního technického muzea v Praze)*, LABOUTKOVÁ, Irena (Ed.), Praha 2014, v tlači.
- 14) Miskolci Egyetem Levéltára – Selmei Múemlékkönyvtár, SM V/77; L 1194 – L 1195: *Vade Mecum Metallurgicum*, 1028 s.
- 15) Miskolci Egyetem Levéltára – Selmei Múemlékkönyvtár, SM IV/9; L 2452: *Kurtzer Auszug der Kays. und Königl. Maximilianischen Berg-Ordnung...*, 171 s.; SM IV/113; L 4940/1: odpis, 137 s.; druhý odpis sa nachádza v USA.
- 16) Uvedený Multzov rukopis bol v januári 2001 predaný na aukcii spoločnosti Sotheby's v New Yorku za 1 920 dolárov. V súčasnosti sa nachádza v zbierkach Lawrenceca J. Schoenberga a Barbary Brizdleovej v USA.
- 17) Miskolci Egyetem Levéltára – Selmei Múemlékkönyvtár, SM IV/113; L 4940/2: *Berg-Richter Spiegel*, 131 s. Ďalšie dva odpisy tohto diela sú podľa J. Vozára deponované v Széchényiho knižnici v Budapešti a v Slovenskom národnom archíve v Bratislave – tie sme zatiaľ nemali v rukách. Pozri VOZÁR, Jozef, Rozsah a úroveň bankých vied na Slovensku pred založením Banskej akadémie v Banskej Štiavnici. In: *Zborník Slovenského bankého múzea 10*, HOCK, Milan (Ed.), Martin 1981, s. 34, pozn. č. 24.
- 18) LACKO, Príspevok k archontológii (ref. 1), s. 152. Miroslav Kamenický uvádza úplne nesprávny dátum Multzovho úmrtia v Smolníku ako 15. máj – KAMENICKÝ, Banické školstvo (ref. 10), s. 73.

- 19) Österreichisches Staatsarchiv in Wien (ďalej len ÖStA), Finanz- und Hofkammerarchiv (ďalej len FHKA) Neue Hofkammer (NHK), Münz- und Bergwesen (MBW), r. Nr. 8, kar. 16, spis z 9. 11. 1746, príloha z 22. 10. 1746, fol. 4r – 5v.
- 20) Pozri prehľad produkcie spišského mediarskeho podniku v prvej polovici 18. storočia LACKO, Projekt huty v Bystrom Potoku pri Smolníku z roku 1746 (ref. 13), tab. č. 1.
- 21) ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 8, kar. 16, spis z 9. 11. 1746, príloha z 22. 10. 1746, fol. 8v – 10r.
- 22) Jozef Vozár sa pri hodnotení Multzových návrhov na podporu súkromných ťažiarov dopustil nezmyselnej nacionalistickej fabulácie bez opory v prameňoch, keď tvrdil, že za úsilím o zefektívnenie ťažiarkeho podnikania treba hľadať snahu o presadzovanie Slovákov v baníctve na úkor rakúskych úradníkov. Zrejme neporozumel racionálnym dôvodom, ktoré viedli k týmto opatreniam v záujme banského eráru. VOZÁR, Jozef, Počiatky vyučovania banských odborníkov pre obvod Košickej komory. Založenie baníckej školy v Smolníku. In: *Zborník príspevkov k slovenským dejinám : k životnému jubileu univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc.* Bratislava 1998, s. 285: „Za najpokrokovejšiu treba však označiť skutočnosť, že mali na nej možnosť študovať aj synovia súkromných podnikateľov, ba aj synovia haviarov a iste aj iných robotníkov baní a hút a ostatní záujemcovia o štúdium banských disciplín. Pozoruhodná je aj myšlienka, že získaním vyššieho vzdelania sa mali v baníctve viac presadiť príslušníci tunajšieho národa, teda Slováci, pretože dovtedy zastávali úradnícke miesta v baníctve väčšinou rakúski Nemci.“ Totožne VOZÁR, Jozef, Technické a právne vzdelávanie odborníkov pre bane a huty v oblasti Košickej komory. In: *Formy a obsah vzdelanosti v historickom procese. Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Smoleniciach 17. – 19. novembra 1997*, ČIČAJ, Viliam (Ed.), Bratislava 1999, s. 111 – k tomu ešte dodal: „Je iste pozoruhodné, že tento vynikajúci banský odborník sa usiloval už pred 250 rokmi, aby si domáci odborníci z obvodu Košickej komory mohli riadiť všetky záležitosti v baníctve, banskom meračstve, hutníctve, skúšobníctve a v banskom súdníctve sami, čiže aby si Slováci mohli riadiť svoje veci samostatne.“
- 23) ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 8, kar. 16, spis z 16. 11. 1746, príloha z 3. 11. 1746.
- 24) Naznačil to aj v správe z 30. októbra 1746: „*ich unterfange mich Euer Hoch Reichsgräffl. Excellenzen und Gnaden auch dieses Wercklein unterthänigst gehorsambst zu praesentiren, und wünsche, daß ich bey des die hohe Approbation verdienen möchte, welches mich dann animiren würde, noch ein unter der Feder habendes, von der Mineralogia, Metallurgia, Arte Docimastica, ac Fusoria, wie eben von der Geometria subterranea, und denen mit dem Iure communi, et Hungarico combinirten Berg-Gesätzen handelndes*
- Vademecum Bergmannicum in Vorschein kommen zu lassen, ich werde unter einem so hohen Patrocinio von allen gegentheiligen Anfällen allerdings gesichert seyn, die sonst auf meine unschuldige Arbeit schon warthen dürften*“ – ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 14, kar. 26, spis z 9. 5. 1747, príloha z 30. 10. 1746.
- 25) ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 8, kar. 16, spis z 9. 11. 1746, príloha z 27. 10. 1746, fol. 17v – 19v.
- 26) Porovnaj LACKO, Príspevok k archontológii (ref. 1), s. 162 – 163.
- 27) Viac o ňom a jeho rodine LACKO, Príspevok k archontológii (ref. 1), s. 179 – 180.
- 28) „*die Fundamenta Geometriae nach der von dem Inspector anweisenden Methode, aus dem von ihm schon zusammen getragenen Opere tradiret*“, – ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 14, kar. 26, spis z 9. 5. 1747, príloha z 30. 10. 1746.
- 29) ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 14, kar. 26, spis z 9. 5. 1747, príloha z 30. 10. 1746.
- 30) Jozef Vozár nesprávne rozviedol dátum predmetnej Multzovej správy a datoval ju do 7. septembra 1746. Kvôli tejto chybe ju pokladal za prvý návrh na založenie smolníckej baníckej školy. Pozri VOZÁR, Počiatky vyučovania banských odborníkov pre obvod Košickej komory (ref. 22), s. 283. Totožne VOZÁR, Technické a právne vzdelávanie odborníkov (ref. 22), s. 107. Chybné údaje od Vozára prevzal KAMENICKÝ, Banícke školstvo (ref. 10), s. 74.
- 31) Íšlo s najväčšou pravdepodobnosťou o Augusta Kristiána Martina Mottera z Viedne, s ktorým bol Multz von Walda od mája 1745 zaangažovaný v ťažiarstve na ťažbu drahých kovov v oblasti Rožňavy. Okrem Multz a Mottera boli významnými podielníkmi v ťažiarstve Ján Gašpar Reitzner, či rožňavský richtár Ján Soos. Viac o tom LUKÁČ, Andrej, Rožňava v období pozdneho feudalizmu a v podvečer buržoáznej revolúcie. In: *TAJTÁK, Ladislav et al., Dejiny Rožňavy 1*. Košice 1978, s. 250 – 252.
- 32) „*endlich kammert auch der von mir erst unlängst zu diesen Ende herein berufene Ignatius Lihl in Betrachtung*“ – ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 10, kar. 19, spis z 27. 1. 1747, príloha z 7. 12. 1746.
- 33) ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 10, kar. 19, spis z 29. 1. 1747.
- 34) Viac o prospekte baní na Vindšachte a Siglisbergu, ako aj o pobyte Steinberga v banskoštiavnickom revíri KAŠIAROVÁ, Elena, Neznáme okolnosti vzniku jedného známeho archívneho dokumentu. In: *Zborník Slovenského banského múzea 21*, LABUDA, Jozef (Ed.), Banská Štiavnica 2007, s. 17 – 22.
- 35) ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 13, kar. 24, spis z 8. 4. 1747.
- 36) Reprodukciu a archívnu signatúru prospektu Vindšachty a Siglisbergu uverejnila KAŠIAROVÁ, Elena, *Banícka a hutnícka minulosť Slovenska v kartografických pamiatkach*. Košice 2010, s. 46 – 48. Prehľadová mapa

- smolníckych baní pod Spitzenbergom z roku 1748 je deponovaná pod signatúrou – Štátny ústredný banký archív v Banskej Štiavnici, fond Hlavný komorskogrofský úrad v Banskej Štiavnici – VI, inv. č. 130.
- 37) ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 14, kar. 26, spis z 8. 5. 1747.
- 38) ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 14, kar. 26, spis z 9. 5. 1747, príloha z 18. 4. 1747.
- 39) „*daß künftighin drey derley Berg und Schmölz-Schulden, und zwar eine in denen Nieder Hungarischen Bergstädten, eine allda selbst zu Schmöllnitz in ober Hungarn, und eine in dem Temesvarer Banat errichtet, jedwedere auch a proportionen, und nach Stärkhe deß Werks mit der Anzahl deren salarirten Practicanten und Scholarn versetzen anbey aber verhüttet werde,*“ – *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche: Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und des Großfürstenthumes Siebenbürgen*. Bearbeitet von SCHMIDT, Franz Anton. 7. Band. Wien 1834, č. 579, s. 196.
- 40) VLACHOVIČ, Jozef, Dejiny bankého školstva na Slovensku v 18. storočí. In: *Z dejín vied a techniky 3*, Bratislava 1964, s. 37 – 38.
- 41) KAMENICKÝ, Banícke školstvo (ref. 10), s. 35 – 40. Pozri tiež VOZÁR, Jozef, Začiatky výučby bankých odborníkov a založenie baníckej školy v Banskej Štiavnici. In: *Zborník Slovenského bankého múzea 18*, HERČKO, Ivan (Ed.), Banská Bystrica 1997, s. 33 – 42.
- 42) Bartolomej Ľudovít a Anna Mária Hechengartnerovci boli krstnými rodičmi Multzovho syna Mária Jozefa Joachima, ktorého krst sa uskutočnil 8. decembra 1746 v Smolníku, teda počas Hechengartnerovej vizitácie na Spiši. LACKO, Príspevok k archontológii (ref. 1), s. 152.
- 43) Chronologisch-systematische Sammlung (ref. 39), č. 575, s. 144 – 145, 148.
- 44) Viac o baníckej škole v Smolníku v štúdiu LACKO, Miroslav, Vzdelávanie bankého úradníctva v spišsko-gemerskej banskej oblasti v prvej polovici 18. storočia. In: *Montánna história : Ročenka o dejinách baníctva a hutníctva 5 – 6*, LACKO, Miroslav (Ed.), Limbach 2012 – 2013, s. 48 – 69.
- 45) LACKO, Príspevok k archontológii (ref. 1), s. 148.
- 46) NA, f. VHÚ Jáchymov, inv. č. 3221, kar. 216, spis zo 14. 4. 1731.
- 47) ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 16, kar. 31, spis z 22. 7. 1747.
- 48) Ako diéty za pracovnú cestu od 22. novembra do 12. decembra 1745 dostal Lukas Prossner 12 zl. 36 gr. a Vít Okurka 10 zl. 30 gr., ich ženám v Žarnovici mala takisto vyplácať štiavnická komorská pokladnica týždenne 1 zl. 30 gr., čiže komorská správa už v tomto období plne hradila náklady svojich zamestnancov a ich rodinných príslušníkov počas pracovných ciest, a to dokonca i v prípade tavičov. Cestovné výdaje i diéty boli vyplácané, samozrejme, aj samotnému Leonhardovi. ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 5, kar. 9, spis z 1. 2. 1746.
- 49) ÖStA, FHKA NHK, MBW, r. Nr. 5, kar. 9, spis z 1. 2. 1746.
- 50) Hlavný komorský gróf barón Ján Nepomuk Mitrovský pochádzal z Moravy, zastával viaceré funkcie v komorskej správe v prvej polovici 18. storočia, napr. v rokoch 1731 až 1734 pôsobil vo funkcii radcu Spišskej komory v Košiciach. Vo funkcii hlavného komorského grófa v dolnouhorských (dnes stredoslovenských) bankých mestách pôsobil v rokoch 1734 až 1747. Od roku 1747 až do svojej smrti v roku 1760 v Prahe pracoval v českej štátnej banskej správe. FALLENBÜCHL, Zoltán, A Szepesi Kamara tisztviselői a 17. – 18. században. *Levéltári Közlemények 38*, 1967, č. 2, s. 221. SÍKOROVÁ, Elena, Vplyv šľachtického rodu Mitrovských na stredoslovenské baníctvo. *Forum Historiae : časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy 2*, 2008, č. 2. Dostupné na internete: < <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39394/Sikorova.pdf>>.
- 51) Viac o tom LACKO, Miroslav, Zavedenie výkupu zlata a striebra v spišsko-gemerskej banskej oblasti v roku 1746. In: *Montánna história : Ročenka o dejinách baníctva a hutníctva 5 – 6*, LACKO, Miroslav (Ed.), Limbach 2012 – 2013, s. 90 – 103.

SUMMARY

The author is dealing in his study with contacts between mining areas in Bohemia and in the Spiš-Gemer region at the time when Georg Ernest Multz von Walda has acted as a chief inspector in Smolník. Multiple Bohemian mining experts were narrowly connected with constitution of the earliest mining schools in Hungarian mining areas in the 1730s and 1740s. This situation was associated to a great extent with increasing need of professionally qualified staff at the time of growing economic importance of mining and metallurgical production for the early modern Habsburg monarchy and its state finances. In the first half of the 18th century, the traditional training of young adepts only on empirical basis directly in the production plant already proved itself ineffective and insufficient, so that it was necessary to give the education of mining officials a theoretical base. That is why in the environment of cameralistic mining administration in the time period under review arose a specific type of vocational practical school, which was intended to offer the trainees not only practical experience from the process of production but also elementary theoretical knowledge of mining sciences. An important role in this process was played by mining officials who came to the Spiš-Gemer mining area from Bohemian mining districts.

LITERATÚRA

- FALLENBÜCHL Z. (1967): A Szepesi Kamara tisztviselői a 17.–18. században. – Levéltári Közlemények, 38(2): 193–236.
- HASSENPLUG-ELZHOLZ E. (1982): Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus. München, Wien.
- KAMENICKÝ M. (2006): Banícke školstvo na Slovensku do založenia Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici. Bratislava.
- KAŠIAROVÁ E. (2007): Neznáme okolnosti vzniku jedného známeho archívneho dokumentu. – Zborník Slovenského banského múzea, 21: 17–22.
- KAŠIAROVÁ E. (2010): Banícka a hutnícka minulosť Slovenska v kartografických pamiatkach. Košice.
- LACKO M. (2010): Príspevok k archontológii Vrchného inšpektorského úradu v Smolníku do roku 1788. – Montánna história: Ročenka o dejinách baníctva a hutníctva, 3: 94–195.
- LACKO M. (2012–2013): Vzdelávanie banského úradníctva v spišsko-gemerskej banskej oblasti v prvej polovici 18. storočia. – Montánna história: Ročenka o dejinách baníctva a hutníctva, 5–6: 48–69.
- LACKO M. (2012–2013): Zavedenie výkupu zlata a striebra v spišsko-gemerskej banskej oblasti v roku 1746. – Montánna história: Ročenka o dejinách baníctva a hutníctva, 5–6: 90–103.
- LACKO M. (2014): Projekt huty v Bystrom Potoku pri Smolníku z roku 1746 – príklad strategického rozhodovania v kameralistickom podnikaní. – Z dejín hutníctví (Rozpravy Národného technického múzea v Praze), 43: v tlači.
- LUKÁČ A. (1978): Rožňava v období pozdneho feudalizmu a v podvečer buržoáznej revolúcie. – Dejiny Rožňavy, 1. Košice: 219–323.
- SCHMIDT A. A. (1834): Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche: Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und des Großfürstenthumes Siebenbürgen. 7. Band. Wien.
- SÍKOROVÁ E. (2008): Vplyv šľachtického rodu Mitrovských na stredoslovenské baníctvo. – Forum Historiae: časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy, 2, č. 2: Dostupné na internete: <<http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39394/Sikorova.pdf>>.
- VÁŇOVÁ L. (2006): Velkostatek Poběžovice 1622–1943. Inventár. Plzeň.
- VLACHOVIČ J. (1964): Dejiny banského školstva na Slovensku v 18. storočí. – Z dejín vied a techniky, 3: 33–96.
- VOZÁR J. (1981): Rozsah a úroveň banských vied na Slovensku pred založením Banskej akadémie v Banskej Štiavnici. – Zborník Slovenského banského múzea, 10: 19–52.
- VOZÁR J. (1986): Juraj Ernest Multz de Walda (1688–1748). – Priekopníci vedy a techniky na Slovensku, 1. Bratislava: 266–270.
- VOZÁR J. (1997): Začiatky výučby banských odborníkov a založenie baníckej školy v Banskej Štiavnici. – Zborník Slovenského banského múzea, 18: 33–42.
- VOZÁR J. (1998): Počiatky vyučovania banských odborníkov pre obvod Košickej komory. Založenie baníckej školy v Smolníku. – Zborník príspevkov k slovenským dejinám : k životnému jubileu univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. Bratislava: 281–292.
- VOZÁR J. (1999): Technické a právne vzdelávanie odborníkov pre bane a huty v oblasti Košickej komory. – Formy a obsah vzdelanosti v historickom procese. Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Smoleniciach 17.–19. novembra 1997. Bratislava: 106–113.